

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

ПОХІЛЬКО ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

УДК 378-051:8](477.52)(092)Ступак"1911/1979"(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА
ЮРІЯ ПЕТРОВИЧА СТУПАКА
(1911–1979)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Корж-Усенко Лариса Вікторівна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
докторант кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Год Борис Васильович,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
завідувач кафедри всесвітньої історії
та методики викладання історії;

кандидат педагогічних наук, професор
Березюк Олена Станіславівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 8 грудня 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано 7 листопада 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Реформотворчі реалії сьогодення засвідчують тенденції до розбудови української освіти на засадах демократизації та гуманізації з урахуванням позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду. У нормативно-правових документах (Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (2015 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015 р.), Концепції нової української школи (2016 р.)) зафіксовано, що збереження і розвиток прогресивних традицій та надбань національного шкільництва є пріоритетом державної політики, необхідною умовою євроінтеграційних прагнень України.

Для актуалізації українознавчого виміру наукових розвідок важливим є вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого, які сприяли зміцненню національної свідомості учнів та студентської молоді. Упродовж останніх десятиріч з'явилася низка праць, здійснених на основі новітньої методології історико-педагогічного дослідження, зокрема щодо вивчення педагогічних персоналій (О. Адаменко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дічек, С. Золотухіна, Г. Корнетов, В. Курило, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, А. Ткаченко та ін.). У сучасних дисертаційних дослідженнях персоніфікованого напрямку (Ю. Бобилева, О. Жиров, А. Іванко, Г. Лесик, А. Тимченко та ін.) узагальнено ідеї і досвід яскравих представників педагогічної теорії та практики України ХХ століття.

Водночас педагогічний доробок багатьох працівників вищої школи, сумлінна і продуктивна праця яких на освітянській ниві сприяла формуванню кількох поколінь кваліфікованих, національно свідомих учителів-практиків, досі залишається мало вивченим. До таких постатей належить Юрій Петрович Ступак (1911–1979) – педагог, учений-літературознавець, фольклорист, мистецтвознавець, краєзнавець, автор численних наукових праць з історії педагогіки та етнопедагогіки, який одним із перших освітян радянської доби звернувся до народно-педагогічних джерел виховання молодого покоління.

Окремі аспекти спадщини Ю. Ступака були предметом уваги радянських науковців – літературознавців, мистецтвознавців, дослідників історії освіти та педагогічної думки України (І. Березовський, О. Білецький, П. Гаврилов, О. Дзеверін, Є. Кирилюк, О. Мазуркевич, П. Охріменко, П. Попов, М. Рильський, М. Ричалка, О. Скорик та ін.), краєзнавців (В. Балаян, Р. Білоус, М. Данько, В. Єфремов, І. Ільченко, О. Линник, А. Макаренко, В. Мартиненко, Г. Петров та ін.) і сучасних дослідників (О. Вертій, Л. Корж-Усенко, С. П'ятаченко, С. Побожій, М. Стельмахович, Є. Сявакко та ін.). Проте дотепер в історико-педагогічній науці відсутні спеціальні дослідження, присвячені педагогічній діяльності та науковому доробку Ю. Ступака.

Доцільність вивчення педагогічної діяльності та творчої спадщини Юрія Петровича Ступака підтверджується потребою в розв'язанні таких *суперечностей*: між державними вимогами й очікуваннями українського суспільства щодо необхідності поглиблення національної складової змісту освіти та недостатньо активним залученням до цього процесу надбань видатних українських педагогів; між активною розробкою в сучасній історико-педагогічній науці персоніфікованого напряму досліджень та браком ґрунтовних розвідок, в яких розкрито ідеї та досвід працівників вищої школи України другої половини ХХ століття; між вагомістю науково-педагогічного доробку Ю. Ступака та недостатнім його використанням у педагогічній теорії та практиці вітчизняних навчальних закладів.

Отже, вибір теми **«Педагогічна діяльність та творча спадщина Юрія Петровича Ступака (1911–1979)»** зумовлено її актуальністю, необхідністю рефлексивного осмислення теоретичних і практичних надбань минулого для вибудови стратегічних орієнтирів розвитку освітньої галузі й утвердження національної та людської гідності молодого покоління.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Інноваційні підходи до управління якістю освіти» (реєстраційний номер 0113U004660). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 6 від 23.12.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 3 від 26.03.2014 р.).

Мета дослідження – схарактеризувати педагогічну діяльність та творчу спадщину Ю. Ступака задля актуалізації доробку вченого в сучасних умовах.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. Визначити ступінь наукової розробленості проблеми та систематизувати джерельну базу дослідження.
2. Розкрити чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака.
3. Виокремити етапи життєвого шляху та види педагогічної діяльності Ю. Ступака.
4. З'ясувати основні напрями творчої спадщини Ю. Ступака.
5. Виявити шляхи і перспективи реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів.

Об'єкт дослідження – розвиток педагогічної теорії і практики в Україні в 20–70-х роках ХХ століття.

Предмет дослідження – види педагогічної діяльності та напрями творчої спадщини Юрія Петровича Ступака.

Методологічну основу дослідження становлять закони та категорії наукового пізнання; принципи науковості, історизму, системності, цілісності, єдності загальнолюдського і національного, теорії та практики, взаємозв'язку

і взаємодії об'єктивного та суб'єктивного, традиційного й інноваційного, історичного та логічного; ідеї доцільності творчого використання кращих національних традицій в умовах розбудови сучасної освіти України. У процесі дослідження застосовано сучасні наукові підходи (особистісно-орієнтований, культурологічний, персоніфікований).

Теоретичну основу дослідження становлять положення:

– *сучасної філософії освіти* (В. Андрущенко, Ж. Безвершук, І. Бех, Ю. Богуцький, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Литвинов, В. Лутай, М. Михальченко, В. Огнев'юк та ін.);

– *теорії та історії педагогіки* (О. Адаменко, О. Антонова, Л. Березівська, М. Богуславський, В. Бугрій, Л. Ваховський, Л. Вовк, О. Глузман, Б. Год, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, М. Євтух, С. Золотухіна, О. Козлова, В. Курило, С. Лобода, В. Лозова, О. Михайличенко, Г. Ніколаї, В. Нічик, Н. Побірченко, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, А. Ткаченко та ін.);

– *вітчизняної етнопедагогіки та фольклористики* (І. Березовський, О. Березюк, О. Вишневський, М. Вовк, Г. Волков, Я. Гарасим, О. Жорнова, Н. Заячківська, В. Качкан, В. Кузь, М. Левківський, О. Любар, Т. Мацейків, М. Мороз, Ю. Руденко, І. Руснак, О. Семенов, З. Сергійчук, М. Стельмахович, С. Стефанюк, Б. Ступарик, В. Сухомлинський, Є. Сявак, Т. Усатенко, Д. Федоренко, М. Чорнопиский та ін.);

– *нормативно-правових документів* (Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепція нової української школи), що спрямовують і регулюють розвиток системи освіти в Українській державі.

Методи дослідження: *загальнонаукові* (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація), що забезпечили можливість формулювання вихідних положень і висновків, виокремлення провідних напрямів дослідження; *конкретно-наукові* – *теоретичні* (за допомогою проблемно-пошукового методу визначено ступінь наукової розробленості проблеми та систематизовано джерельну базу дослідження; історико-хронологічний метод дозволив вивчити діяльність педагога в динаміці й часовій послідовності, розкрити чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака; біографічний метод дав можливість виокремити етапи життєвого шляху та види педагогічної діяльності вченого; для з'ясування основних напрямів творчої спадщини Ю. Ступака застосовано ретроспективний та текстологічний аналіз його праць, звітів про діяльність Охтирського педагогічного училища, Конотопського та Глухівського учительських інститутів, Сумського педагогічного інституту, свідчень учнів і послідовників; синхронний аналіз та прогностичний метод використано з метою виявлення шляхів і перспектив реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів) та *емпіричні* (інтерв'ювання та бесіди з вихованцями Ю. Ступака вможливили здійснення об'єктивної характеристики його постаті).

Основу джерельної бази дослідження становлять:

- *архівні документи та матеріали*, зокрема Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (Ф. 338 «Чернов Леонід Іванович»), Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (Ф. 278 «Таранушенко Стефан Андрійович»), Державного архіву Сумської (Ф. Р-2817 «Сумський державний педагогічний інститут», Ф. Р-4962 «Конотопський учительський інститут», Ф. Р-6680 «Відділ народної освіти виконавчого комітету Сумської районної Ради депутатів робітників», Ф. Р-7443 «Ступак Юрій Петрович») та Харківської областей (Ф. 3 «Канцелярія Харківського губернатора», Ф. 51 «Харківський губернський статистичний комітет»), Архіву Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка («Особова справа. Ступак Юрій Петрович»);
- *науково-педагогічний доробок Ю. Ступака* (автореферат кандидатської та матеріали до докторської дисертацій, монографії, посібники, статті, нотатки, лекції, рецензії тощо);
- *спогади учнів та послідовників педагога і вченого* (О. Вертія, Н. Дейниченко, С. Дубровської, І. Корнющенка, Т. Литвяк та ін.);
- *нормативно-правові документи СРСР та сучасної України*, в яких визначено основні напрями розвитку освітньої галузі загалом і діяльності вищих навчальних закладів зокрема.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше* у вітчизняній історико-педагогічній науці здійснено цілісне дослідження педагогічної діяльності та творчої спадщини Ю. Ступака, а саме: визначено ступінь наукової розробленості проблеми дослідження та систематизовано джерельну базу (за видовим і змістовим критеріями); розкрито чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні, особистісні); виокремлено етапи життєвого шляху (I – особистісного становлення і формування світоглядних засад – 1911–1934 рр.; II – професійного самоствердження як педагога і вченого – 1934–1953 рр.; III – вдосконалення педагогічної майстерності та інтенсивних наукових пошуків – 1953–1979 рр.) та види педагогічної діяльності Ю. Ступака (викладацька, організаційна, науково-дослідницька, методична, просвітницька, художньо-перекладацька); з'ясовано основні напрями творчої спадщини Ю. Ступака (літературознавчий – розкриття історичних аспектів розвитку вітчизняної дитячої літератури, усної народної творчості для дітей, літературних і культурних взаємовпливів українського й інших народів, актуалізація творчості незаслужено забутих літераторів; мистецтвознавчий – аналіз творчості яскравих представників національного мистецтва, зв'язків визначних діячів культури з Україною; краєзнавчий – з'ясування змісту творчого та наукового доробку видатних земляків, визначення можливостей для вивчення мистецького краєзнавства у школі, розкриття творчих взаємин українських й іноземних митців із Сумщиною; історико-педагогічний – узагальнення педагогічних поглядів та громадської діяльності

плеяди українських педагогів і визначних культурно-освітніх діячів XVIII–XIX століть; етнопедагогічний – запровадження до наукового обігу в межах радянського дискурсу поняття «народна педагогіка», надання пріоритетної уваги рідномовному навчанню та вихованню, систематизація та розкриття виховного потенціалу фольклорних засобів етнопедагогіки); виявлено шляхи і перспективи реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів (у процесі власної педагогічної діяльності вченого та в сучасній системі національного шкільництва).

Уточнено і конкретизовано особливості державної політики СРСР, що мали суттєвий вплив на формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака, та незалежної України, які сприяють актуалізації доробку вченого у сучасних умовах.

Удосконалено й упорядковано бібліографію праць вченого.

До наукового обігу введено матеріали з особового фонду Ю. Ступака (94 справи) та маловідомі документи щодо його педагогічної діяльності і творчої спадщини (15 справ з архівосховищ України).

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Фактичний матеріал і теоретичні висновки, що стосуються виокремлення етапів життєвого шляху та видів педагогічної діяльності Ю. Ступака, з'ясування змістових особливостей та виховного потенціалу літературознавчого, мистецтвознавчого, краєзнавчого, історико-педагогічного та етнопедагогічного напрямів творчої спадщини вченого, використано при вивченні у вищій школі курсу «Історія педагогіки», спецкурсу «Етнопедагогіка». Отримані у процесі наукового пошуку результати дослідження можуть бути враховані в навчальних закладах різних рівнів при викладанні спецкурсів і дисциплін з історії педагогіки, етнопедагогіки, літературознавства, мистецтвознавства, краєзнавства, у подальших дослідженнях та при підготовці відповідних навчальних посібників для учнів та студентів.

Впровадження отриманих результатів дослідження здійснено в навчально-виховний процес Одеського обласного інституту вдосконалення вчителів (довідка № 340 від 24.06.2016 р.), Сумського державного університету (довідка № 2387 від 07.10.2016 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/03/2456 від 12.10.2016 р.), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка № 30 від 18.10.2016 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1770 від 25.10.2016 р.).

Апробацію отриманих результатів дослідження здійснено у формі виступів і доповідей на конференціях та семінарах різних рівнів: *міжнародних* – «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (26–27 травня 2015 р.; 6–7 квітня 2016 р., м. Суми), «Scientific and Professional Conference Pedagogy and Psychology in the age of globalization – 2015» (22 листопада 2015 р., м. Будапешт), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (3 грудня 2015 р., м. Суми), «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (24–25 березня 2016 р., м. Суми), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах

глобалізації» (3–4 червня 2016 р., м. Переяслав-Хмельницький); *всеукраїнських з міжнародною участю* – «Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей» (13–14 листопада 2014 р., м. Суми), «Професійно-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті» (19–20 листопада 2015 р., м. Суми); *всеукраїнських* – «Українські педагоги про національно-патріотичне виховання» (18 травня 2016 р., м. Київ), «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (29–30 червня 2016 р., м. Дніпро), «Ціннісні орієнтації в управлінні процесом підготовки фахівців педагогіки вищої школи» (27–28 жовтня 2016 р., м. Кам'янець-Подільський); *регіональній*, присвяченій 70-ій річниці визволення м. Конотопа від німецько-фашистських загарбників (21 листопада 2013 р., м. Конотоп); на засіданнях кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (2013–2016 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 14 одноосібних публікаціях автора, з них 6 статей у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні (Угорщина), 1 каталог праць Ю. Ступака, 6 публікацій у збірниках матеріалів наукових заходів.

Структура та обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (398 найменувань, із них 109 архівних справ) та 9 додатків, що містять 12 таблиць та 33 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 286 сторінок, основний зміст викладено на 185 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження і ступінь наукової розробленості проблеми; сформульовано мету, об'єкт, предмет, завдання; вказано методи дослідження; визначено методологічну, теоретичну, джерельну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення; представлено інформацію щодо впровадження та апробації отриманих результатів; зазначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Становлення особистості Юрія Петровича Ступака як педагога і вченого**» визначено ступінь наукової розробленості проблеми та систематизовано джерельну базу дослідження, розкрито чинники формування науково-педагогічного світогляду, виокремлено етапи життєвого шляху та види педагогічної діяльності Ю. Ступака.

За допомогою проблемно-пошукового методу виявлено, що вивчення наукового доробку Ю. Ступака започатковано сучасниками вченого, знаними літературознавцями, мистецтвознавцями, дослідниками історії освіти та педагогічної думки України (І. Березовський, О. Білецький, П. Гаврилов, О. Дзевєрін, П. Охріменко, М. Рильський, М. Ричалка, О. Скорик та ін.), які приділяли особливу увагу літературознавчим студіям ученого. Окремі аспекти спадщини Ю. Ступака стали предметом розгляду сумських краєзнавців (В. Балаян, Р. Білоус, М. Данько, В. Єфремов, І. Ільченко, О. Линник, А. Макаренко, В. Мартиненко, Г. Петров та ін.). Констатовано, що більшість розвідок названих дослідників мають публіцистичний характер і не

вирізняються ґрунтовним аналізом педагогічної діяльності та творчої спадщини Ю. Ступака.

Підтверджено, що низка літературознавчих, мистецтвознавчих та етнопедагогічних праць ученого стала предметом уваги сучасних дослідників – на рівні дисертаційних досліджень (І. Бабій, Н. Видолоб, А. Даник, Н. Кузьменко, Ю. Ледняк, А. Лукановська, А. Никифоров, О. Папуша, Л. Яцків та ін.), монографій і наукових статей (О. Вертій, Л. Корж-Усенко, С. П'ятаченко, С. Побожій, М. Стельмахович, Є. Сявавко та ін.). Визначено, що джерельне поле обраної проблеми потребує суттєвого розширення на основі використання матеріалів вітчизняних архівосховищ.

Текстологічний аналіз першоджерел дозволив систематизувати джерельну базу дослідження відповідно до видового і змістового критеріїв та виокремити такі групи: 1) архівні документи та матеріали; 2) науково-педагогічний доробок Ю. Ступака; 3) спогади учнів та послідовників педагога і вченого; 4) нормативно-правові документи СРСР та сучасної України в галузі освіти. Виявлено нерівномірність джерельного забезпечення обраної теми, обмеженість документальних свідчень про родину, шкільні та студентські роки, наставників, перші десятиріччя педагогічної діяльності Ю. Ступака.

Проаналізовано цінні для досліджуваної проблеми документи Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України – фонд «Чернов Леонід Іванович» (ф. 338), Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського – фонд «Таранушенко Стефан Андрійович» (ф. 278), Державного архіву Харківської області – фонди «Канцелярія Харківського губернатора» (ф. 3) та «Харківський губернський статистичний комітет» (ф. 51), Архіву Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка – «Особова справа. Ступак Юрій Петрович». З'ясовано, що у складі Державного архіву Сумської області найбільшою змістовою насиченістю вирізняється особистий фонд ученого – «Ступак Юрій Петрович» (ф. Р-7443), який включає документи щодо життєдіяльності та творчої спадщини вченого, осіб, з якими дослідник підтримував творчі контакти, а також епістолярну спадщину. Матеріали фондів Р-2817 «Сумський державний педагогічний інститут», Р-4962 «Конотопський учительський інститут», Р-6680 «Відділ народної освіти виконавчого комітету Сумської районної Ради депутатів робітників» дозволили уточнити види педагогічної діяльності Ю. Ступака.

Встановлено, що найбільш важливе значення для реалізації завдань дослідження має науково-педагогічний доробок Ю. Ступака, до якого входять автореферат кандидатської та матеріали до докторської дисертацій ученого, монографії, посібники, статті, нотатки, лекції, рецензії тощо.

Спогади учнів та послідовників педагога і вченого становлять окрему групу джерел. Інтерв'ю та бесіди з О. Вертієм, Н. Дейниченко, С. Дубровською, І. Корнющенком, Т. Литвяк дозволили схарактеризувати Ю. Ступака як справжнього українського інтелігента, простого та невимушеного у

спілкуванні, якому не забракло мужності лишатися самим собою за будь-яких обставин, «острівець» національного духу, який мав велику притягальну силу і рідкісну здатність подобатися людям, присвятивши своє життя поширенню освіти, розвитку національної свідомості дітей та молоді, відродженню української системи виховання.

Аналіз та узагальнення нормативно-правових документів СРСР і незалежної України дозволили визначити характер державної політики у галузі вищої освіти, розкрити чинники становлення науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака та виявити шляхи і перспективи реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів.

Використання культурологічного й особистісно-орієнтованого підходів уможливило розкриття чинників формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака:

- суспільно-політичні (пріоритет класових цінностей над загальнолюдськими внаслідок установа радянської влади, політичні репресії, сувора цензура, ідеологічна пропаганда, викорінення «застарілих» українських традицій за часів сталінського тоталітарного режиму; лібералізація суспільства, зароджування дисидентського руху, спрямованого на демократизацію, дотримання прав і свобод людини, вільний розвиток української мови та культури в добу «хрущовської відлиги»; боротьба з інакодумством, утиски національної інтелігенції під час «брежнєвського застою»);

- соціально-економічні (форсована індустріалізація, примусова колективізація, розкуркулення селянства; голодомор 1932–1933 років; урбанізація, занепад традиційного українського села – колиски української духовності; відбудова країни після Другої світової війни);

- культурно-освітні (зміна державної політики у галузі освіти і науки: реструктуризація системи шкільництва, культурна революція, згорання «українізації», посилення централізації та уніфікації, зростання вимог до підготовки вчителів, брак науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; оновлення методологічних підходів, поступовий відхід від авторитарної педагогіки, утвердження гуманістичних цінностей після ліквідації «культу особи» Й. Сталіна, розширення можливостей для творчої самореалізації педагогів і науковців, поява авторських шкіл);

- особистісні (вплив найближчого оточення – родини та сільського середовища на закладення цінностей і орієнтирів у дитячі та юнацькі роки; здобуття вищої освіти у м. Харкові – тогочасній столиці України, особистий приклад викладачів – знаних українознавців, мовознавців і літературознавців; співпраця з діячами науки та культури, вчителями, краєзнавцями, журналістами, представниками дисидентського руху; постійне творче і професійне самовдосконалення, вивчення передового педагогічного досвіду; самовиховання як запорука цілісності особистості (єдність переконань та вчинків); розвиток індивідуальних особливостей – працьовитість, працездатність, інтелігентність, скромність, ерудованість, сумлінність, відповідальність,

глибока вмотивованість, самокритичність, високий науковий і творчий тонус, витончений художній смак; громадський та культурницький активізм).

Використання історико-хронологічного методу дозволило довести, що проявами громадянської мужності Ю. Ступака були: його тісна взаємодія з провідними вченими у галузях краєзнавства та мистецтвознавства – І. Абрамовим (засудженим у «справі славистів») і С. Таранушенком (звинуваченим у «контрреволюційній діяльності»); звернення до спадщини незаслужено забутих або репресованих науковців, літераторів та митців, яким інкримінувалася причетність до «буржуазного націоналізму» (І. Вирган, Б. Грінченко, О. Олесь, Н. Онацький, І. Свенціцький, М. Сумцов, Я. Щоголів та ін.); висвітлення діяльності Ленінградського осередку українознавства на чолі з професором В. Перетцом; організація громадськості для порятунку від знищення Воскресенської церкви у м. Суми – видатної пам'ятки козацького бароко на Слобожанщині.

З урахуванням рівня розвитку науково-педагогічного світогляду, урізноманітнення і поглиблення педагогічної діяльності, зростання авторитету вченого серед наукової громадськості виокремлено етапи життєвого шляху Ю. Ступака. Перший етап – особистісне становлення і формування світоглядних засад (1911–1934 рр.): дитинство, проведене в с. Нова Водолага – осередку декоративно-ужиткового мистецтва на Слобожанщині, навчання у середній школі у період «українізації», здобуття вищої освіти на мовно-літературному відділі шкільного факультету Харківського інституту народної освіти імені О. Потебні, перші проби пера у журналістиці. Другий етап – професійне самоствердження як педагога і вченого (1934–1953 рр.): робота викладачем української літератури, завідувачем кафедри в Охтирському педагогічному училищі, Конотопському та Глухівському педагогічних інститутах, участь у Другій світовій війні, захист кандидатської дисертації «Слов'янська тема в українській літературі 40–50 років XIX століття», розгортання просвітницької роботи серед населення. Третій етап – вдосконалення педагогічної майстерності та інтенсивних наукових пошуків (1953–1979 рр.): підготовка докторської дисертації «Нариси з історії української дитячої літератури XIX – початку XX століть», керівництво кафедрою української літератури Сумського державного педагогічного інституту імені А. С. Макаренка, розширення кола наукових інтересів, написання ґрунтовних праць, активна участь у роботі просвітницьких товариств та організацій.

На основі персоніфікованого підходу та аналізу архівних документів і матеріалів засвідчено багатоаспектність педагогічної діяльності Ю. Ступака, що охоплювала такі види: викладацька, організаційна, науково-дослідницька, методична, просвітницька, художньо-перекладацька.

З'ясовано, що Ю. Ступак викладав лекційні курси з української літератури, української дитячої літератури, усної народної творчості та історії мистецтва; керував науковим студентським товариством, літературознавчим і краєзнавчим гуртками, організовував та брав активну участь у наукових конференціях і культурно-просвітницьких заходах;

акумулював та активно популяризував передовий педагогічний досвід, долучався до розроблення й удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців, написання низки навчальних посібників для вчителів, учнів, студентів у галузях бібліографознавства, української дитячої літератури та мистецького краєзнавства.

Використання методів інтерв'ю та бесіди дозволило зібрати свідчення вихованців ученого про те, що впродовж усього життя Ю. Ступак наполегливо і послідовно з'ясовував національну природу та своєрідність певного явища, зосереджував увагу на відповідній проблематиці в літературі, мистецтві, педагогіці, обстоюючи інтегрований підхід до вивчення українознавчих дисциплін. Підтверджено, що, незважаючи на офіційний курс ЦК КПРС, спрямований на утвердження вищості російської мови та культури, Ю. Ступак наголошував на важливості використання у широкому вжитку і в навчально-виховному процесі рідної мови, на необхідності міжкультурного діалогу творчої інтелігенції українського та інших народів. Встановлено, що важливими аспектами педагогічної діяльності Ю. Ступака було членство в науковій раді Інституту української літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, участь в авторському колективі «Шевченківського словника», української та білоруської радянських енциклопедій, редагування «Історії міст і сіл Української РСР», переклади художніх творів. У 1958 році за сумлінну працю на педагогічній ниві Ю. Ступака було відзначено нагрудним знаком «Відмінник народної освіти».

Застосування біографічного методу дало змогу довести активну просвітницьку діяльність Ю. Ступака як голови секції літератури й мистецтва Сумського обласного відділення товариства «Знання», члена президії правління і голови секції етнографії, фольклору і письменності обласної організації товариства «Охорони пам'ятників історії та культури», Сумської обласної літературної спілки, завідувача позаштатного відділу редакції обласної газети «Ленінська правда» з охорони пам'ятників історії та культури «У граніті і бронзі», активного учасника Сумського міського університету культури, обласного Будинку народної творчості, Товариства любителів книги тощо. Ретроспективний аналіз джерел засвідчив, що Ю. Ступак систематично виступав перед мешканцями регіону з лекціями, присвяченими літературно-мистецькій та краєзнавчій тематиці, популяризував українську культуру в засобах масової інформації. У 1970 році за значні досягнення у справі пропаганди живопису Ю. Ступака було прийнято до Спілки художників СРСР.

Таким чином, вивчення історіографії проблеми та джерельної бази дослідження дозволило розкрити чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака, виокремити етапи життєвого шляху та види педагогічної діяльності вченого.

У другому розділі «**Основні напрями творчої спадщини Юрія Петровича Ступака**» з'ясовано змістові особливості та виховний потенціал літературознавчого, мистецтвознавчого, краєзнавчого, історико-педагогічного

та етнопедагогічного напрямів творчої спадщини вченого, виявлено шляхи і перспективи реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів.

Текстологічний аналіз творчої спадщини Ю. Ступака дозволив довести, що доробок вченого спрямований на поглиблення міждисциплінарних зв'язків низки гуманітарних наук, розкриття їх пізнавального, розвивального і виховного потенціалу. Встановлено, що діапазон наукових інтересів дослідника охоплював літературознавство, мистецтвознавство, краєзнавство, історію педагогіки, етнопедагогіку. Акцентовано увагу на розробці Ю. Ступаком проблем фольклористики, шевченкознавства, бібліографознавства та методики викладання дитячої літератури.

Відзначено широту проблематики літературознавчих праць Ю. Ступака, присвячених висвітленню актуальних питань історії вітчизняної дитячої літератури, української народнопоетичної творчості для дітей, аналізу української літературної традиції в контексті світових культурно-літературних процесів, характеристиці внеску Т. Шевченка у розвиток літератури і культури різних народів, узагальненню здобутків дорадянських дослідників у галузі бібліографознавства, розкриттю ролі періодичних видань у широкому розповсюдженні кращих зразків української дитячої літератури, громадянському вихованні молоді, обґрунтуванню необхідності розширення курсу дитячої літератури в навчальних закладах України й активізації самостійної роботи вчителя-словесника.

З'ясовано, що опанування широким колом джерел з розвитку світової та вітчизняної літератури, методики викладання цих дисциплін привели вченого до створення вагомих праць – одних із перших у своєму роді: посібника для вчителів «Бібліографія в самостійній роботі вчителя» (Київ, 1959); навчальних посібників «Українська дитяча література» (Київ, 1963) – для студентів педагогічних інститутів і педагогічних училищ (у співавторстві з Д. Білецьким) та «Дитяча література» (Київ, 1967) – для студентів дошкільних відділів педагогічних інститутів та учнів дошкільних відділів педучилищ (у співавторстві з Д. Білецьким, Ф. Гурвич, І. Проценко, В. Савенко, А. Сафоною).

Ретроспективний аналіз джерел дав можливість підтвердити наукову цінність літературознавчих праць Ю. Ступака, на якій наголошували члени-кореспонденти Академії наук УРСР Є. Кирилюк і П. Попов, академік Академії педагогічних наук СРСР О. Мазуркевич. Згідно з міністерськими програмами з дитячої літератури для педагогічних інститутів (1961, 1964 рр.), праці вченого рекомендувалися до використання серед навчально-методичної літератури для вищої школи України.

Визначено, що значну частину творчої спадщини Ю. Ступака репрезентують мистецтвознавчі праці, присвячені: розкриттю виховного значення малярського доробку Т. Шевченка, творчості вітчизняних митців (драматургів і акторів О. Довженка, М. Заньковецької, М. Кропивницького, П. Саксаганського, В. Самійленка, М. Старицького; композиторів М. Лисенка і К. Стеценка; скульпторів Т. Абакелія, Я. Красножона, М. Лисенка;

художників В. Касіяна, В. Ключини, О. Крайнюкова, І. Крамського, Ф. Кричевського, С. Луньова, Г. Ткаченка, О. Яковенко та ін.); висвітленню зв'язків іноземних митців з Україною; відновленню доброго імені українських мистецтвознавців (Н. Онацький, М. Сумцов, С. Таранушенко); вивченню і популяризації кобзарства; узагальненню наукових студій знаних мистецтвознавців та творчого доробку відомих митців щодо постаті Великого Кобзаря; розробці методичних і змістових засад створення історіографічної праці з мистецтвознавства тощо. Відзначено, що широке визнання отримала праця вченого «Крамської і Україна» (Київ, 1971).

Аналіз джерел засвідчив, що наукові інтереси Ю. Ступака охоплювали широке коло проблем краєзнавства: дослідження життєдіяльності, творчого і наукового доробку видатних земляків – педагогів, літературознавців, мовознавців, етнографів, бібліографів (В. Горленка, М. Грунського, Д. Маркова, П. Мартиновича, П. Охріменка, П. Попова, М. Сумцова, О. Сидорова та ін.); розкриття зв'язків українських та іноземних митців, зокрема Т. Шевченка, з Сумською областю, що, насамперед, знайшло втілення у праці «Видатні художники на Сумщині» (Харків, 1969); доведення необхідності поглиблення шкільного краєзнавства, підтримка діяльності шкільних краєзнавчих музеїв; визначення можливостей для вивчення мистецького краєзнавства у процесі навчання, в межах позакласної й позашкільної роботи (підготовка навчального посібника «Кроки до пізнання прекрасного»); популяризація передового досвіду вчителів-краєзнавців (І. Абрамова, Я. Кривка, П. Сапухіна, М. Сереженка та ін.).

Узагальнено історико-педагогічний доробок Ю. Ступака, що ґрунтується на застосуванні персоніфікованого підходу – вивченні поглядів українських педагогів і визначних культурно-освітніх діячів XVIII–XIX століть (Л. Глібова, П. Грабовського, Б. Грінченка, О. Духновича, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Марка Вовчка, Г. Сковороди, К. Ушинського, І. Франка, Т. Шевченка та ін.). Проблематика творчої спадщини вченого відповідного напрямку охоплює такі аспекти: визначення внеску педагогів і письменників у розвиток дитячої літератури; виокремлення активної громадянської позиції та ідей представників української педагогічної думки (визначення закономірності прагнень українського народу до освіти; участь у формуванні нової генерації української інтелігенції; обґрунтування всебічного розвитку особистості трудівника і патріота як мети виховання; звернення до народно-педагогічних джерел виховання; обстоювання рідномовного навчання, необхідності надання навчанню виховуючого характеру; характеристика дидактичних принципів; розкриття розумового, морального, національного, родинного, фізичного, трудового, естетичного напрямів виховання; доведення неприпустимості застосування покарань; розробка вимог до вчителя; використання новітніх методичних підходів до написання педагогічних творів). Вагомим внеском Ю. Ступака в історико-педагогічну науку було обґрунтування народно-педагогічної основи «Букваря південноруського» Т. Шевченка, що розкривав «красу, багатство і соковитість» рідного слова. Доведено, що широке визнання у науковому світі мала праця вченого «Педагогічні погляди О. В. Духновича»

(Братислава, 1956) – одне з перших звернень до просвітницьких ідей Закарпатського Будителя, розкриття факту запровадження О. Духновичем до наукового обігу поняття «народна педагогіка».

Текстологічний аналіз творчої спадщини Ю. Ступака дозволив констатувати значну увагу науковця до етнопедагогічної проблематики на основі досконалого знання першоджерел, про що свідчать як окремі видання праць ученого «Педагогічні ідеї в українській народній поетичній творчості» (Суми, 1958), «Виховне значення українського фольклору» (Київ, 1960), так і низка статей у фахових виданнях («Педагогічні ідеї в народній творчості», «До вивчення народної педагогіки», «Фольклор і педагогіка» та ін.).

На основі культурологічного підходу з'ясовано, що в радянський період панування інтернаціональних цінностей Ю. Ступак проявив себе як спадкоємець і продовжувач кращих традицій української педагогічної думки. Доведено, що вже з 50-х років ХХ століття вчений обстоював узгодження мети та змісту освіти з ідеалами народної педагогіки, звичаями, традиціями українського народу; обґрунтовував доцільність використання терміну «народна педагогіка» в освітній теорії та практиці, переконливо розкривав красу рідного слова й унікальність української культури. Застосування методу порівняння дало підстави констатувати спорідненість ідей Ю. Ступака та В. Сухомлинського, спрямованих на актуалізацію загальнолюдських і національних цінностей: духовність, совість, милосердя, честь, гідність, свобода, самовиховання, самовдосконалення, відданість українському народу.

Узагальнення етнопедагогічного доробку вченого засвідчує, що Ю. Ступаком було систематизовано фольклорні засоби етнопедагогіки: народні пісні (колискові, ігрові, пустотливі, жартівливі, дражнилки, календарні пісні та поезія, історичні думи й епос); народні казки (про тварин, фантастичні, соціально-побутові – про родинне життя, жартівливі, сатиричні, повчальні); малі фольклорні жанри (скоромовки, лічилки, гумористичні твори та небилиці, приказки, прислів'я, загадки, перекази). Зауважено, що дослідником було обґрунтовано педагогічні принципи використання фольклорних засобів етнопедагогіки: природовідповідність, народність, послідовність, систематичність, наочність тощо.

Відзначено зусилля Ю. Ступака щодо розкриття виховного потенціалу фольклорних засобів етнопедагогіки, які сприяють формуванню у молодого покоління народної моралі, збереженню генетичної пам'яті; стають «будителями совісті», відкривають шлях до істини, знайомлять дитину з навколишнім світом, життям, побутом, звичками, традиціями та культурою українського народу; збагачують словниковий запас; розвивають спостережливість, координацію рухів, пам'ять, уяву, мовлення, кмітливість, логічне й образне мислення; формують повагу до історії свого народу, знань, школи, вчителів, батьків.

Доведено внесок Ю. Ступака у збереження й опрацювання усної народної творчості завдяки залученню учнів і студентів до етнографічних експедицій, збирання та записування фольклорних матеріалів, укладання відповідних

збірників. Педагог рекомендував майбутнім учителям вивчати народні пісні не тільки на уроках літератури та співів, але й у позакласному читанні, виступав за активне відвідування концертів, включення народних пісень до репертуару дитячої самодіяльності, прослуховування грамофонних платівок, радіоконцертів.

Ретроспективний аналіз дав підстави констатувати безпосередній зв'язок між науковими інтересами Ю. Ступака та тематикою наукових досліджень його вихованців і послідовників, що свідчить на користь прагнення реалізувати ідеї та досвід педагогічної діяльності у процесі професійної підготовки фахівців – майбутніх учителів-філологів. Наголошено на застосуванні педагогом творчих підходів до викладацької діяльності, що сприяло інтелектуальному збагаченню і формуванню активної життєвої позиції молоді, давало змогу найбільш повно розкривати природні схильності та якості студентів.

Застосування синхронного аналізу та прогностичного методу дозволило підтвердити, що просвітницько-педагогічні ідеї Ю. Ступака активно реалізуються в навчальних закладах сучасної України, а саме: поглиблення національного характеру освіти, оптимізація науково-пошукової складової підготовки майбутнього вчителя, активна діяльність студентських наукових гуртків, посилення соціальних функцій університету завдяки пошвавленню виступів викладачів вищих навчальних закладів у засобах масової інформації (на сторінках періодичних видань, у радіо- і телеэфірі), спрямованих на поглиблення освіти дорослих. Свідченням активного розвитку наукових традицій, започаткованих Ю. Ступаком, є функціонування в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка низки наукових підрозділів, заснованих його учнями та послідовниками: лабораторій українського фольклору, педагогічного краєзнавства і козацької педагогіки, мистецької освіти, академічної культури дослідника в освітньому просторі.

Отже, з'ясування основних напрямів творчої спадщини Ю. Ступака дозволило підтвердити важливе виховне значення доробку вченого, що заслуговує на активне використання у практиці вітчизняних навчальних закладів.

У дослідженні схарактеризовано педагогічну діяльність та творчу спадщину Ю. Ступака задля актуалізації доробку вченого в сучасних умовах, що дозволило дійти таких **висновків**:

1. Визначення ступеня наукової розробленості проблеми дослідження дозволило встановити, що найбільш вивченими є літературознавчі праці Ю. Ступака в аспектах фольклористики і шевченкознавства. Доведено, що останнім часом доробок ученого привертає увагу науковців у зв'язку з увиразненням українознавчої проблематики, що розроблялася дослідником. Однак переважання в сучасній історіографії розвідок публіцистичного характеру поставило на порядок денний необхідність наукового аналізу педагогічної діяльності та творчої спадщини Ю. Ступака.

Систематизовано джерельну базу дослідження, яку за видовим і змістовим критеріями розподілено на такі групи: 1) архівні документи та матеріали; 2) науково-педагогічний доробок Ю. Ступака; 3) спогади учнів та послідовників

педагога і вченого; 4) нормативно-правові документи СРСР та сучасної України в галузі освіти. Встановлено, що найбільшу інформаційну цінність мають наукові, методичні, публіцистичні праці й епістолярна спадщина вченого. Констатовано нерівномірність джерельного забезпечення обраної теми, обмеженість документальних матеріалів про родину, шкільні та студентські роки, наставників, перші десятиріччя педагогічної діяльності вченого.

2. Розкрито чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака: суспільно-політичні (пріоритет класових цінностей над гуманістичними, сталінський тоталітарний режим, політичні репресії, потужна ідеологічна пропаганда, викорінення «застарілих» українських традицій, Друга світова війна; лібералізація суспільства і дисидентський рух за доби «хрущовської відлиги»; утиски національної інтелігенції в період «брежнєвського застою»); соціально-економічні (індустріалізація, урбанізація, колективізація, розкуркулення селянства, голодомор 1932–1933 років, занепад традиційного українського села); культурно-освітні (державна політика у галузі освіти та науки: зміна «українізації» русифікацією, централізацією, уніфікацією шкільництва; брак науково-педагогічних кадрів; поступовий відхід від авторитарної педагогіки до гуманістичної після ліквідації «культу особи» Й. Сталіна; розширення можливостей для творчої самореалізації педагогів і науковців, поява авторських шкіл); особистісні (вплив найближчого оточення – родини та сільського середовища в дитячі роки; особистий приклад наставників – знаних українознавців, мовознавців і літературознавців; співпраця з діячами науки та культури, вчителями, краєзнавцями, журналістами; здатність до самокритики, саморефлексії, самовдосконалення).

3. Виокремлено етапи життєвого шляху Ю. Ступака: I – особистісного становлення і формування світоглядних засад (1911–1934 рр.) – дитинство, навчання в Нововодолазькій школі на Харківщині, здобуття вищої освіти в Харківському інституті народної освіти, оприлюднення перших розвідок на сторінках періодичних видань; II – професійного самоствердження як педагога і вченого (1934–1953 рр.) – робота викладачем української літератури та керівництво кафедрами в Охтирському педагогічному училищі, Конотопському і Глухівському педагогічних інститутах, захист кандидатської дисертації; III – вдосконалення педагогічної майстерності та інтенсивних наукових пошуків (1953–1979 рр.) – підготовка докторської дисертації, керівництво кафедрою української літератури Сумського державного педагогічного інституту імені А. С. Макаренка, створення ґрунтовних наукових праць, активна участь у роботі просвітницьких установ і організацій.

Схарактеризовано види педагогічної діяльності Ю. Ступака: викладацька (викладання української літератури, української дитячої літератури, усної народної творчості, історії мистецтва у педагогічних навчальних закладах України); організаційна (завідування кафедрами; керівництво студентською науковою роботою; організація наукових конференцій і культурно-просвітницьких заходів); науково-дослідницька (наукові пошуки в галузях літературознавства, мистецтвознавства, краєзнавства, історії педагогіки,

етнопедагогіки; співавторство та редагування енциклопедичних видань; рецензування праць вітчизняних і зарубіжних дослідників); методична (розроблення та вдосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців; акумуляція й активна популяризація передового педагогічного досвіду; написання низки навчальних посібників для вчителів, учнів, студентів з бібліографознавства, української дитячої літератури та мистецького краєзнавства); просвітницька (участь у роботі товариств і організацій просвітницького характеру; членство у Спілці художників УРСР, Сумській обласній літературній спілці; тісна співпраця із засобами масової інформації); художньо-перекладацька (власна літературна діяльність; переклади художніх творів педагогічного спрямування).

4. З'ясовано основні напрями творчої спадщини Ю. Ступака: літературознавчий (характеристика розвитку дорадянської дитячої літератури, української народнопоетичної творчості для дітей; висвітлення української літературної традиції в контексті світових культурно-літературних процесів; обґрунтування необхідності розширення курсу дитячої літератури в педагогічних навчальних закладах та активізації самостійної роботи вчителя); мистецтвознавчий (аналіз творчості вітчизняних драматургів, акторів, художників, скульпторів, композиторів; реабілітація доброго імені репресованих українських мистецтвознавців; розробка методичних і змістових засад створення історіографічної праці з мистецтвознавства); краєзнавчий (з'ясування зв'язків українських та іноземних митців і літераторів із Сумщиною; вивчення діяльності, наукового та творчого доробку видатних земляків – педагогів, літературознавців, мовознавців, етнографів; доведення необхідності розширення шкільного краєзнавства у навчальному процесі й позашкільній роботі); історико-педагогічний (узагальнення педагогічних ідей та громадської діяльності українських педагогів і видатних культурно-освітніх діячів XVIII–XIX століть, визначення їх внеску в розвиток дитячої літератури; висунення вимог до демократизації шкільництва; звернення до проблеми виховного ідеалу, народно-педагогічних джерел виховання; посилення значення рідного слова у підготовці молоді; обґрунтування дидактичних принципів і виховуючого характеру навчання, особливостей здійснення розумового, морального, національного, патріотичного, родинного, фізичного, трудового, естетичного напрямів виховання; доведення неприпустимості використання покарань у навчально-виховному процесі; розробка вимог до вчителя (особистих і професійних якостей); застосування новітніх методичних підходів до написання педагогічних творів); етнопедагогічний (обґрунтування необхідності запровадження терміну «народна педагогіка» до широкого наукового вжитку; узгодження мети і змісту освіти з ідеалами, звичаями, традиціями та культурою українського народу; виокремлення педагогічних принципів – природовідповідності, народності, послідовності, систематичності, наочності; здійснення навчально-виховного процесу рідною мовою; систематизація і розкриття виховного потенціалу фольклорних засобів етнопедагогіки – народних пісень та казок, малих фольклорних жанрів, що спрямовані на збагачення словникового запасу, розвиток спостережливості,

координації рухів, пам'яті, уяви, мовлення, кмітливості, логічного й образного мислення, емоційної сфери дитини, виховання поваги у молодого покоління до історичної спадщини, пошани до знань, школи, вчителів, батьків).

5. Виявлено шляхи і перспективи реалізації ідей та досвіду педагогічної діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів: у процесі власної педагогічної діяльності вченого і педагога як представника нової генерації української інтелігенції (керівництво студентським науковим товариством, літературознавчим і краєзнавчим гуртками; активна наукова, навчально-методична і просвітницька робота з населенням; залучення студентів до результативної співпраці завдяки участі в літературних студіях, етнографічних експедиціях, конференціях, наукових і мистецьких товариствах), у сучасній системі національного шкільництва (утвердження гуманістичних цінностей, поглиблення національно-патріотичного виховання дітей та молоді; розширення українознавчого компоненту змісту освіти; оптимізація науково-пошукової і практико-орієнтованої складової підготовки майбутнього вчителя; активізація діяльності студентських наукових гуртків українознавчого та краєзнавчого спрямування, лабораторій українського фольклору, педагогічного краєзнавства; посилення соціальних функцій університету завдяки участі в організації освіти дорослих, роботі у всеукраїнських і регіональних наукових, громадських та просвітницьких товариствах, пошвавленню виступів викладачів вищих навчальних закладів у засобах масової інформації).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Подальшого наукового розроблення потребують питання зв'язку Ю. Ступака з київською і харківською філологічними школами, здійснення порівняльного аналізу спадщини вченого та доробку педагогів-гуманістів другої половини ХХ століття.

Результати дослідження відображено в таких публікаціях автора

1. Похілько О. В. Ю. П. Ступак як дослідник педагогічних поглядів Т. Г. Шевченка / О. В. Похілько // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / гол. ред. А. А. Сбруєва. – Суми, 2014. – № 8 (42). – С. 85–92.

2. Похілько О. В. Формування педагогічного світогляду Ю. П. Ступака в контексті розвитку української освіти 20–70-х років ХХ століття / О. В. Похілько // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / гол. ред. А. А. Сбруєва. – Суми, 2015. – № 9 (53). – С. 64–72.

3. Похілько О. В. Основні напрями науково-педагогічної спадщини Ю. Ступака / О. В. Похілько // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2016. – № 12. – С. 92–98.

4. Похілько О. В. Просвітницько-педагогічна діяльність Ю. Ступака / О. В. Похілько // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Глухів, 2016. – Вип. 32. – С. 184–191.

5. Похілько О. В. Педагогічна діяльність та творча спадщина Ю. Ступака : джерельна база проблеми / О. В. Похілько // Науковий вісник

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – Миколаїв, 2016. – № 4 (55). – С. 371–374.

6. Похілько О. В. Реалізація педагогічних поглядів Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів / О. В. Похілько // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки / ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Кропивницький, 2017. – Вип. 155. – С. 269–273.

7. Похилько Е. В. А. В. Духнович как один из основоположников украинской народной педагогики в творческом наследии Ю. П. Ступака / Е. В. Похилько // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – Issue : 74, N. III (36). – P. 48–50.

8. Ступак Юрій Петрович (1911–1979) : каталог праць / автор передмови та укладач О. В. Похілько. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. – 88 с.

9. Похілько О. В. Фольклор як засіб виховання дітей молодшого віку в педагогічній спадщині Ю. П. Ступака / О. В. Похілько // Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (3 грудня 2015 р.). – Суми, 2015. – Ч. 4. – С. 62–66.

10. Похілько О. В. Історико-педагогічні дослідження Ю. П. Ступака / О. В. Похілько // Історико-краєзнавчі дослідження : традиції та інновації : матеріали II Міжнародної наукової конференції (24–25 березня 2016 р.). – Суми, 2016. – Ч. II. – С. 204–207.

11. Похілько О. В. Професійно-педагогічне становлення Ю. П. Ступака / О. В. Похілько // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (3–4 червня 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 254–257.

12. Похілько О. В. Етапи становлення світоглядних позицій і науково-педагогічної діяльності Ю. П. Ступака / О. В. Похілько // Професійно-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (19–20 листопада 2015 р.). – Суми, 2015. – С. 85–88.

13. Похілько О. В. Діяльність Ю. П. Ступака як керівника студентського наукового товариства / О. В. Похілько // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (29–30 червня 2016 р.). – Дніпро, 2016. – С. 80–81.

14. Похілько О. В. Ідеї патріотичного виховання в педагогічній спадщині Ю. П. Ступака / О. В. Похілько // Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (18 травня 2016 р.). – К., 2016. – С. 35–36.

Похілько О. В. Педагогічна діяльність та творча спадщина Юрія Петровича Ступака (1911–1979). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2017.

Дисертація є першим у вітчизняній історико-педагогічній науці цілісним дослідженням педагогічної діяльності та творчої спадщини Ю. Ступака. Визначено ступінь наукової розробленості проблеми дослідження та систематизовано джерельну базу (за видовим і змістовим критеріями). Розкрито чинники формування науково-педагогічного світогляду Ю. Ступака (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні, особистісні). Виокремлено етапи життєвого шляху (I – 1911–1934 рр. – особистісного становлення і формування світоглядних засад; II – 1934–1953 рр. – професійного самоствердження як педагога і вченого; III – 1953–1979 рр. – вдосконалення педагогічної майстерності та інтенсивних наукових пошуків) та види педагогічної діяльності Ю. Ступака (викладацька, організаційна, науково-дослідницька, методична, просвітницька, художньо-перекладацька). З'ясовано основні напрями творчої спадщини Ю. Ступака (літературознавчий, мистецтвознавчий, краєзнавчий, історико-педагогічний, етнопедагогічний). Виявлено шляхи і перспективи реалізації педагогічних ідей та досвіду освітньої діяльності Ю. Ступака у практиці вітчизняних навчальних закладів (у процесі власної педагогічної діяльності вченого, в сучасній системі національного шкільництва).

Ключові слова: педагогічна діяльність, творча спадщина, Юрій Петрович Ступак, літературознавство, мистецтвознавство, краєзнавство, історія педагогіки, етнопедагогіка.

Похилько Е. В. Педагогическая деятельность и творческое наследие Юрия Петровича Ступака (1911–1979). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренка. – Сумы, 2017.

Диссертация является первым в отечественной историко-педагогической науке целостным исследованием педагогической деятельности и творческого наследия Ю. Ступака. Определена степень научной разработанности проблемы и систематизирована база первоисточников исследования. Раскрыты факторы формирования научно-педагогического мировоззрения Ю. Ступака (общественно-политические, социально-экономические, культурно-образовательные, личностные). Выделены этапы жизненного пути (I этап – 1911–1934 гг. – личностного становления и формирования мировоззренческих основ; II этап – 1934–1953 гг. – профессионального самоутверждения как педагога и ученого; III этап – 1953–1979 гг. – совершенствование педагогического мастерства и интенсивных научных поисков) и виды педагогической деятельности Ю. Ступака (преподавательская, организационная, научно-исследовательская, методическая, просветительская, художественно-переводческая). Выявлены основные направления творческого наследия Ю. Ступака (литературоведческое, искусствоведческое, краеведческое, историко-педагогическое, этнопедагогическое). Выявлены пути и перспективы реализации педагогических идей и опыта образовательной деятельности Ю. Ступака в практике

отечественных учебных заведений (в процессе собственной педагогической деятельности ученого, в современной системе национального образования).

Ключевые слова: педагогическая деятельность, творческое наследие, Юрий Петрович Ступак, литературоведение, искусствоведение, краеведение, история педагогики, этнопедагогика.

Pokhylko O. V. Pedagogical activity and creative heritage of Yurii Petrovych Stupak (1911-1979). – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. – Sumy, 2017.

The thesis is the first in the national historical-pedagogical science comprehensive study of the pedagogical activity and the creative heritage of Yu. Stupak. The degree of scientific elaboration of the problem is determined and the base of the primary sources of research is systematized. Previously unknown and little-known archival materials were introduced into scientific circulation. The bibliography of works of the scientist is ordered, the catalog is published. The external and internal factors of scientific-pedagogical outlook of Yu. Stupak (social-political, socio-economic, cultural-educational, personal) are revealed. The stages of the life path of Yu. Stupak (I stage – 1911–1934 – personal formation and formation of the world outlook bases; II stage – 1934–1953 – professional self-affirmation as a teacher and scientist; III stage – 1953–1979 – improvement of pedagogical skill and intensive researches) and the types of pedagogical activity of Yu. Stupak (teaching, organizational, research, methodological, enlightening, artistic-translation) are outlined. The main directions of Yu. Stupak’s creative legacy have been clarified: literary criticism (elucidation of the historical aspects of the development of Russian children’s literature, oral folk art for children, literary and cultural mutual influences of Ukrainian and other people, the appeal to the work of undeservedly forgotten writers); art criticism (analysis of creativity of the bright representatives of national art, disclosure of connections of outstanding cultural figures with Ukraine); local lore (study of life, creative and scientific heritage of outstanding countrymen, identification of the opportunities for studying local lore in the school, the disclosure of creative relationships between Ukrainian and foreign artists with the Sumy region; historical-pedagogical (generalization of pedagogical views and social activities of Ukrainian teachers, outstanding cultural and educational figures of the XVIII–XIX centuries); ethno-pedagogical (introduction of the concept of “popular pedagogy” into the scientific revolution, provision of priority attention to education and upbringing in the native language, systematization and disclosure of the educational potential of ethno-pedagogy). The ways and perspectives of realization of pedagogical ideas and experience of Yu. Stupak’s educational activity in the practice of the native education institutions in the process of his own pedagogical activity, in the modern system of the national school system) are revealed.

Key words: pedagogical activity, creative heritage, Yurii Petrovych Stupak, literary criticism, art criticism, local history, history of pedagogics, ethno-pedagogics.

Підписано до друку 27.10.2017 р. Формат 60x90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

